

РОЗДІЛ 6

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'367.622:811.111+811.112.2+811.161.2
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.32>

СИНОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ДЛЯ ІРРАЦІОНАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

SYNONYMOUS RELATIONS FOR IRRATIONAL NOUNS IN THE ENGLISH, GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES

Кінашук А.В.,
orcid.org/0000-0002-5675-240X
доктор філософії з філології,
асистент кафедри іноземних мов

Національного університету водного господарства та природокористування

У статті представлено синонімічні відношення для ірраціональних іменників в англійській, німецькій та українській мовах у зіставному аспекті. Проаналізовано останні дослідження вітчизняних та закордонних науковців на предмет вивчення синонімічних відношень для специфічних семантичних класів слів у різних мовах. У дослідженні виокремлено семантичний клас ірраціональної лексики на позначення тих аспектів світосприйняття, які не пов'язані з раціональним мисленням людини та виникають без участі розуму людини. Здійснено добір ірраціональних іменників за матеріалами корпусів та тлумачних словників української, англійської та німецької мов, а також роз'яснено поняття синонімічного аналізу, синонімічного ряду, домінанти синонімічного ряду та показника абсолютної частоти вживання. Синонімічні відношення для названого семантичного класу слів схарактеризовані за виокремленими синонімічними рядами, для кожного з яких визначено домінанту та які згруповані в ілюстративні таблиці для кожної із досліджуваних мов. Семантику явища ірраціональності в англійській мові найбільш репрезентативно характеризуємо відповідно до таких компонентів значення: неясне відчуття, ірраціональна думка, незрозумілий стан, ірраціональний феномен, незрозуміле джерело ірраціональності, незрозуміла загадка або передбачення. Тоді як у німецькій мові досліджувані семантичні ознаки презентують неясне відчуття, ірраціональне уявлення, передбачення або думку, ірраціональний феномен та незрозуміле джерело ірраціональності, а також таємниче явище, яке потрібно розгадати, або раптове явище, яке неможливо передбачити розумом. За результатами синонімічного аналізу в українській мові явище ірраціональності характеризуємо як неясне відчуття, стан або явище, нереальний образ, безглузду думку, ірраціональне джерело, здогад або здатність, а також загадковість та раптовість. Різну кількість синонімічних рядів обґрунтовуємо різною розгалуженістю системи синонімічних зв'язків в англійській, німецькій та українській мовах. Визначено перспективи подальших розвідок на предмет вивчення синонімічних відношень для ірраціональних прикметників, дієслів та прислівників на матеріалі української, англійської та німецької мов у зіставному аспекті.

Ключові слова: ірраціональна лексика, семантика, семантичний клас, синонімічні відношення, синонім, синонімічний ряд, домінанта.

The study presents synonymous relations for irrational nouns in the English, German and Ukrainian languages in the comparative aspect. It has been analyzed the latest papers of Ukrainian and foreign researchers dealing with synonymous relations for specific semantic classes of words in different languages. The author outlines semantic class of irrational vocabulary to denote those aspects of world perception that do not deal with human's rational thinking and arise without human's mind participation.

It has been selected irrational nouns from the Ukrainian, German and English languages corpora and explanatory dictionaries, and also defined the notions of synonymous analysis, number of synonyms, dominant of a number of synonyms and absolute frequency indicator of use. For mentioned vocabulary semantic class synonymous relations have been characterized according to the outlined number of synonyms where the dominants are revealed and which are presented in illustrative boxes for researched languages. In the English language irrationality phenomenon semantics is characterized according to such meaning components most representatively: unclear feeling, irrational thought, unclear condition, irrational phenomenon, unclear resource of irrationality, and unclear mystery or prediction. Meanwhile in the German languages researched semantic features present unclear feeling, irrational imagination, prediction or thought, irrational phenomenon and unclear resource of irrationality, and also some mysterious phenomenon that should be guessed or rapid phenomenon that is impossible to predict with the mind. According to the results of synonymous analysis in the Ukrainian language the phenomenon of irrationality is characterized as an unclear feeling, condition or phenomenon, unreal image, stupid thought, irrational resource, guess, or ability, and also mysteriousness and rapidity. Different numbers of synonyms are justified with different ramifications of a system of synonymous relations in the English, German and Ukrainian languages. The study defines the prospects of further

research concerning with synonymous relations for irrational adjectives, verbs and adverbs basing on the material of the Ukrainian, English and German languages in comparative aspect.

Key words: irrational vocabulary, semantics, semantic class, synonymous relations, synonym, number of synonyms, dominant.

Постановка проблеми. Когнітивний напрям розвитку сучасної лінгвістичної науки передбачає не лише розвідки у руслі теорії когнітивних моделей, концептуальної метафори та метонімії, теорії семантичних прототипів, когнітивної поетики, а й дослідження на предмет вияву гіпо-гіперонімічних, антонімічних, омонімічних та синонімічних відношень. Вивчення названих типів відношень уможливорює моделювання лексико-семантичних систем різних мов у зіставному аспекті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До питання синонімічних відношень зверталися у своїх розвідках як вітчизняні (Л. Бублик, Н. Єфремова, та ін.), так і зарубіжні (Р. Карнап, М. Малік, М. Мерфі, З. Шіанмо та ін.) дослідники. При цьому у полі зору науковців опинялися синонімічні відношення для специфічного семантичного класу слів: архітектурна (О. Кучеренко), податкова (О. Чорна), економічна (Л. Архипенко), соціологічна (І. Холодй) термінології, а також терміни на позначення народних ремесел (Г. Краєвська), насособудування (О. Литвинко) та ін. У руслі порівняльної лексикології провадять свої дослідження М. Куц (виокремлені спільні та відмінні риси у лексичних системах англійської та української мови, зокрема в аспекті синонімічних, антонімічних, омонімічних та патронімічних відношень), О. Ящук (представлено перекладацьку еквівалентність фразеологічних синонімів на матеріалі англійської та української мов), Н. Григоренко (визначено специфіку відношень між елементами синонімічних рядів емоційної модальності сорому в англійській та українській мовах) та ін. Названі напрацювання авторів засвідчують неабияку актуальність досліджень на предмет вивчення синонімічних відношень конкретного семантичного класу слів у споріднених та неспоріднених мовах у зіставному аспекті.

Постановка завдання. Мета розвідки – схарактеризувати синонімічні відношення для ірраціональних іменників на матеріалі англійської, німецької та української мов.

Виклад основного матеріалу. У зіставляваних мовах виокремлюємо семантичний клас ірраціональної лексики на позначення тих аспектів світосприйняття, які не пов'язані з раціональним мисленням людини та виникають без участі розуму людини. У дослідженні визначаємо синонімічні ряди для ірраціональних іменників шляхом встановлення синонімічних відношень між ірра-

ціональними лексемами, що належать до однієї частини мови – іменників (Додатки 1–3). Під синонімічним рядом розуміємо перелік лексичних одиниць, що найтісніше пов'язані своїм значенням та об'єднані однією домінантою – лексемою, сполучні властивості якої найбільш точно пов'язані зі сполучними властивостями усієї синонімічної групи в цілому та чий семантичні властивості найбільш прості. При цьому синонімічний ряд починаємо формувати з найбільш об'ємної за семантичною структурою та найбільш нейтральної ірраціональної лексеми, яка і стає стрижневою або опорною (домінантою), а також звертаючи увагу на показник її абсолютної частоти вживання, що відбиратимемо відповідно до даних корпусів мов для кожної із досліджуваних одиниць. Спільне значення для кожного синонімічного ряду визначаємо на основі ірраціональних значень досліджуваних лексичних одиниць шляхом їхнього співвіднесення зі значенням базової лексеми *ірраціональність* та її похідних. Віднесеність ірраціональної лексеми до конкретного синонімічного ряду визначаємо шляхом співставлення її значення та спільного значення ряду. У межах синонімічного ряду виокремлюємо ідеографічні (власне семантичні: дуже близькі слова, які не тотожні за змістом та відрізняються відтінками значень), стилістичні (відповідно до віднесеності синоніма до одного із функціональних стилів мови), семантико-стилістичні (у значенні яких є додаткові оцінно-експресивні відтінки) синоніми [1].

В англійській мові для ірраціональних іменників синонімічні відношення презентовані у 8-ми синонімічних рядах, які характеризують ірраціональність за такими значеннями:

- неясне відчуття (*feeling* (домінанта): *perception, drift, insight, instinct, anticipation, penetration*);
- ірраціональне уявлення (*vision* (домінанта): *fantasy, illusion, reverie, hallucination, chimera, whimsy*);
- ірраціональна думка (*notion* (домінанта): *folly, madness, stupidity, absurdity, whim, insanity, lunacy, foolishness, silliness, idiocy, jive*);
- незрозумілий стан (*enchantment* (домінанта): *phobia, irrationality, unreasonableness, indiscretion, carefulness, insensibility, imprudence, tomfoolery*);
- ірраціональний феномен (*enigma* (домінанта): *omen, oddness, portent, illogicality, stickler*);
- незрозуміле джерело ірраціональності (*heart* (домінанта): *soul, nose, guts*);

– певна загадка, яка є незрозумілою (*chance* (домінанта): *secret, magic, charm, secrecy, riddle, witchcraft, superstition, crux, stickler*);

– необґрунтоване передбачення або здогадка (*idea* (домінанта): *understanding, inspiration, forecast, caution, apprehension, prophecy, providence foresight*).

Ірраціональні іменники-синоніми в англійській мові у дослідженні відносимо до ідеографічних синонімів, які вирізняються оцінно-експресивними ознаками (*irrationality – tomfoolery, idea – foresight, notion – insanity, vision – whimsy* та ін.).

У німецькій мові для ірраціональних іменників синонімічні відношення презентовані у 9-ти синонімічних рядах, які характеризують ірраціональність за такими значеннями:

– неясне відчуття (*der Sinn* (домінанта): *das Gefühl, der Reiz, die Empfindung, die Anregung, die Ahnung, der Trieb*);

– ірраціональне уявлення (*die Vision* (домінанта): *der Wahn, die Enbildung, das Phantom, der Trug, die Halluzination, die Imagination, die Hirngespinnst*);

– незрозумілі, ірраціональні думки (*der Unsinn* (домінанта): *der Wahnwitz, die Unsinnigkeit, der Aberwitz, die Widersinnigkeit, die Unvernünftigkeit, der Irrwitz, die Witzlosigkeit*);

– незрозумілий стан (*das Verständnis* (домінанта): *der Wahnsinn, die Sinnlosigkeit, die Irrationalität, die Spinnerei, die Unvernunft*);

– ірраціональний феномен (*die Idee* (домінанта): *die Erscheinung, die Erkenntnis, die Einsicht, die Utopie, die Erleuchtung, das Paradox, die Inspiration*);

– незрозуміле джерело ірраціональності (*die Seele* (домінанта): *die Nase, der Bauch, die Psyche, der Riecher*);

– таємниче та ірраціональне, яке потребує розгадати (*das Geheimnis* (домінанта): *die Magie*);

– раптове, а тому непередбачуване раціональним розумом явище чи подія (*die Spontaneität* (домінанта): *die Plötzlichkeit*);

– ірраціональне передбачення (*die Prophezeiung* (домінанта): *die Voraussage, das Orakel, die Prophetie, die Vorhersage, die Weissagung*).

Ірраціональні іменники-синоніми німецької мови у дослідженні відносимо до ідеографічних синонімів, які вирізняються оцінно-експресивними відтінками у значеннях (*der Sinn – der Trieb, das Verständnis – die Spinnerei*).

В українській мові для ірраціональних іменників синонімічні відношення презентовані у 10-ти синонімічних рядах, які характеризують ірраціональність за такими значеннями:

– неясне відчуття (*передчуття* (домінанта): *чуття, інстинкт, неспокій, інтуїція, імпульс, відчужання, прочуття, передчужання*);

– нереальний образ (*привид* (домінанта): *видіння, примара, марення, мана, химера, фантастика, омана, привиддя*);

– безглузда думка (*дурниця* (домінанта): *маячня, абсурд, безглуздість, небилиця, нонсенс, маячня, недоладність, нерозум, нісенітність, бредня, неподобність*);

– незрозумілий стан (*підсвідомість* (домінанта): *шаленство, легковажність, необережність, необачність, несамовитість, нестримність, несвідомість, імпульсивність, ірраціональність*);

– незрозуміле явище (*незбагненність* (домінанта): *незрозумілість, неясність, безпідставність, безпричинність, непоясненність*);

– ірраціональне джерело (*серце* (домінанта): *ніс, нутро, нюх*);

– загадковість (*магія* (домінанта): *таємничість, туманність, казковість, чудернацтво*);

– раптовість (*несподіванка* (домінанта): *раптовість, спонтанність, наглість*) (Додаток 3);

– ірраціональний здогад (*пророчтво* (домінанта): *передбачення, віщування, ясновидіння*);

– ірраціональна здатність (*прозорливість* (домінанта): *прозірливість*) (Додаток 3).

Виокремлені лексичні одиниці відносимо до ідеографічних синонімів з огляду на близькість, але не тотожність їхніх значень, наявність оцінно-експресивних відтінків (*несподіванка – наглість, магія – чудернацтво, дурниця – бредня* та ін.) або ж контекстних (*серце, ніс, нутро, нюх*).

Висновки. Таким чином, за результатами синонімічного аналізу у дослідженні виокремлено синонімічні ряди з відповідною домінантою для ірраціональних іменників у зіставлених мовах. Відтак, в англійській мові виокремлено 8 синонімічних рядів (домінанти: *feeling, vision, notion, enchantment, enigma, heart, chance, idea*), у німецькій – 9 (домінанти: *der Sinn, die Vision, der Unsinn, das Verständnis, die Idee, die Seele, das Geheimnis, die Spontaneität, die Prophezeiung*), тоді як в українській мові аж 10 (домінанти: *передчуття, дурниця, підсвідомість, незбагненність, магія, несподіванка, пророчтво, прозорливість*). Різну кількість синонімічних рядів у кожній із зіставлених мов пояснюємо різною розгалуженістю у системі синонімічних зв'язків. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні синонімічних відношень для ірраціональних прикметників, дієслів та прислівників на матеріалі української, англійської та німецької мов у зіставному аспекті.

Продовження додатку 3

інтуїція	625	мана	543	небилиця	131	необачність	109	безпричинність	2	нюх	455	казковість	29	наглисть	16	ясно-видіння			
неспокій	852	марення	667	безглуздість	148	необережність	177	безпідставність	15	нюх	455	туманність	107	наглисть	16	ясно-видіння	37		
інстинкт	1088	примара	868	абсурд	347	легковажність	187	неясність	22	нутро	907	загадковість	155	спонтанність	39	віщування	82		
чуття	1418	видіння	959	маячня	676	шаленство	263	незрозумілість	26	ніс	11686	таємничість	222	раптовість	57	передбачення	203	прозорливість	23
передчуття	1771	привид	1966	дурниця	2763	підсвідомість	431	незбагненність	42	серце	34378	магія	851	несподіванка	2862	пророцтво	571	прозорливість	23
неясне відчуття	АЧ	не-ре-альний образ	АЧ	безглузда думка	АЧ	нерозумлий стан	АЧ	незрозуміле явище	АЧ	іраціональне джерело	АЧ	загадко-вість	АЧ	рапто-вість	АЧ	іраціо-нальний здогад	АЧ	іраціо-нальна здатність	АЧ

Компоненти значення ірраціональності

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Видря А. Дієслівні квазісиноніми як засіб вираження мовної картини світу Ольги Кобилянської. URL: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/%D0%92%D0%B8%D0%B4%D1%80%D1%8F.pdf> (дата звернення 20.10.2020).
2. Завальнюк І., Іваницька Н. Сема та її варіанти в ієрархії номінацій синонімічних рядів українських слівоназв денотатів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. 2021. Вип. 32. С. 93–109.
3. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 20.10.2020).
4. Die deutsche Rechtschreibung. URL: <https://www.duden.de/> (Datum der Bewerbung 20.10.2020).
5. Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache. URL: <https://www.dwds.de/> (Datum der Bewerbung 20.10.2020).
6. English Synonyms. URL: <http://synonymstips.blogspot.com/2009/07/ways-of-saying-that-thought-came-into.html> (data of application 28.10.2020).
7. Herberg D. Synonymische Beziehungen im Wortschatz und Wörterbucheinträge. *Hermes journal of linguistics*. 1989. Nummer 3, Pp. 143–160.
8. The British National Corpus. Electronic resource: <https://www.english-corpora.org/bnc/> (date of application 20.10.2020).
9. Oxford English Dictionary, Second Edition on CD-ROM (22.03.2020).